

PRIKAZI

Erich Fromm

REVOLUCIJA NADE

Za humanizaciju tehnike

Grafos, Beograd, 1978

Knjiga »The Revolution of Hope. Toward a Humanized Tehnology« objavljena je u SAD 1968. godine, kada je izgledalo da se one nalaze pred stvarnom raskrslom. S jedne strane jačanje konzervativno-reakcionarnih snaga, eskalacija rata u Vijetnamu, bezobzirni razvoj tehnike i industrije; s druge strane pak, sve prisutniji revolt omladine, inteligencije i liberalnog dijela »više srednje klase«, masovne demonstracije protiv rata u Vijetnamu, jačanje svijesti o mogućoj ekološkoj katastrofi. Na planu politike raskrslom se iskazala u predizbornoj predsjedničkoj kampanji kao alternativa: Nixon ili McCarthy. Fromm se svesrdno zalagao za ovog drugog. Pobijedio je, međutim, onaj prvi. Tako je Frommov programski rad »Revolucija nade« ostao samo izraz jedne želje za humanijim društvom i vjere da je revolucija »korak po korak« ipak moguća.

Put propasti vodi društvo u jednu totalnu »megamašinu« (termin je Mumfordov iz »The Myth of the Machine«), potpuno organiziran, homogen socijalni sistem, u kojem društvo kao takovo funkcionira kao stroj, a ljudi kao njegovi sastavni dijelovi. Takova organizacija zasniva se na totalnoj koordinaciji i stalnom povećanju rada, moći, predvidljivosti i prvenstveno — KONTROLE.

Tehnički je »megamašina« omogućena prvom industrijskom revolucijom (zamjenom žive snage mehaničkom) i drugom industrijskom revolucijom koja je u začetku (zamjenom ljudske misli mišlju strojeva — kibernetizacijom, spojem kibernetike i automatizacije). Maksimalna po kojoj takav društveni sistem funkcionira glasi: svaka stvar **mora** biti napravljena, ukoliko je to tehnički **moguće**, čime se tradicionalni kriteriji, dobro, lijepo i istinito, definitivno odbacuju.

Ideal maksimalne materijalne proizvodnje, zahtijeva maksimalnu potrošnju, pri čemu se ne mogu uvažavati stvarno ljudske potrebe i osobenosti pojedinca, nego se njima manipulira prema potrebama organi-

zacije. Tako izbija na vidjelo jedno protivu-uječje, naime, da dobra organizacija zahtijeva zavisne pojedince i da »zdrava« privreda producira »bolesne« ljude. U prvom slučaju pokazuje se čovjek kao puki aktivitet, bolje rečeno »uposlenost« (Aktivität), za razliku od zbiljski aktivnog bivstvovanja (Aktivsein), a u drugom, kao stvarno pasivno bivstvovanje (Pasivsein). Čovjek je sveden na totalnog potrošača, čiji je glavni cilj VIŠE IMATI, nasuprot istinskije BITI i zbiljskije STVARATI.

No, čovjek ipak nije samo puki materijal koji bi podnosio svako preoblikovanje koje bi se nad njim vršilo. Kao razumno biće čovjek shvaćajući svoju nedostatnost prema prirodi, može biti uvjeren u savršenstvo efikasnog industrijskog društva, kao jamca sigurnosti na zemlji. On može biti naveden da određenu **formu** ljudskog postojanja smatra za njegovu **bit** i da se identificira s društvom koje tu formu zastupa i brani. Tako se čovjek definira samo preko jednog područja **ljudske mogućnosti** (homo faber, homo sapiens, homo ludens, homo negans, homo sperans) i u tom smislu se određuje, dok se bitno pitanje o **mogućnosti ljudskog**, odnosno uvjetima istinite ljudske egzistencije, zapostavlja.

Čovjekov »ego«, koji je usmjeren na imanje a ne na bivstvovanje, može biti zadovoljen u svojoj osnovnoj potrebi za hranom (pri čemu se »hrana« razumije kao ono što može ispuniti određenu pasivnu nedostatnost), dakle nahranjen, zabavljen, obrazovan itd., ali »ja« koje je prvenstveno usmjereno na bivstvovanje, osim priskrbljivanja, ima težnju za samostvaranjem i transcediranjem utilitarnog.

»Ja« je u svojem razvoju karakterizirano »Nadom«, »Vjerom« i »Jakošću duše«. »Nada«, »Vjera« i »Jakost duše« su nesvjesni potencijal koji može biti prigušen uslijed razočarenja, represije ili zbog preovlađujućeg stanja beznađa u zajednici ili društvu u kojem se živi. Pri tome treba imati u vidu, da ono što se na razini svjesnog prikazuje kao nada, vjera ili jakost duše, jest najčešće obmana i samoobmana. Tako se nadu brka s imanjem prohtjeva i želja, što je samo prikriveni oblik žudnje za

većom potrošnjom, dok je stvarna »Nada« stanje bivstvovanja usmjerenog, ne na nešto predmetno, postojeće, nego na ispunjenje življenja i to ne kao pasivnog iščekivanja, već djelovanja. Prividna ili iracionalna vjera nametnuta je izvana i nekritički usvojena, dok zbiljska racionalna »Vjera« izvire iz vlastite unutrašnje aktivnosti u mišljenju i osjećanju, ne kao predskazivanje budućeg, već kao viđenje budućeg u ovom sadašnjem. Pod »jakošću duše« obično se misli na neustrašivost pred smrću ili na neustrašivost pri ispunjenju zapovjedi idola o kojemu se ovisi, dok zbiljska »Jakost duše« proizlazi iz punog dodira s vanjskom i unutarnjom stvarnošću.

Jaz između zadovoljenog »ega« i nezadovoljenog »Ja« vodi u duševna oboljenja, koja se zbog svoje proširenosti, više niti ne shvaćaju kao oboljenja. Čitavo društvo boluje od kronične shizofrenije. (»Ako bi neko zastupao mišljenje, da bi u cilju oslobođenja naših gradova od zagađenosti vazduha morale da budu uništene sve fabrike, avioni, automobili itd., niko ne bi sumnjao u to, da je on duhovno oboleo. A ako postoji saglasnost, da bi za zaštitu života, slobode i kulture naše zemlje ili drugih nacija, za čiju zaštitu se osećamo obaveznim, mogao da posluži kao krajnje sredstvo i atomski rat, takvo shvatanje čini se razložnim. U dotičnim shvatanjima uopšte nema razlike, razlika je u tome što prva ideja nije svojina svih i stoga se čini abonormalnom, dok drugu dele milioni ljudi i moćne vlade i otuda ona izgleda kao normalna.« — str. 171.) Bolesni pojedinac uništene »Nade«, »Vjere« i »Jakosti duše« mož reći da se prilagodi i svoju prilagođenost izražavati u obliku umjerenog optimizma. Može steći okrutnost onoga »kome nitko nije potreban«. U najtežem slučaju može se kod njega razviti težnja za razaranjem i nasilništvom. Unatoč tako negativnom ispoljavanju, ipak je i to svjedočanstvo, da se ljudskost ne može uništiti, već samo potisnuti ili čak izopачiti, ali sve dok postoji, moguće ju je i povratiti na put istinskog ozbiljenja i to aktiviranjem individuuma prisjećanjem na »humana iskustva«, kontrolom nad društvenim sistemom i humanizacijom tehnike.

Društvo se nalazi pred tri alternative: 1. nastaviti razvoj u istom pravcu, što bi dovelo do atomskog rata ili ekološke katastrofe 2. izvesti nasilnu revoluciju, što bi završilo u formi vojne diktature ili fašizma i 3. humanizirati sistem metodom »korak po korak«.

Odlučivši se za treću alternativu, Fromm nabroja »korake« ovako: A) humanističko planiranje — svi oni za koje industrijsko poduzeće planira, moraju imati moć utjecaja na to planiranje direktnije nego što to biva preko tržišta koje je manipulirano; B) ataktiviranjem pojedinca u vidu suodgovornosti — stvaranje grupa s ograničenim brojem članova, koje bi raspolagale objektivnim i smislenim informacijama, što bi omogućilo direktne i nedemagoške diskusije, uz pravo odlučivanja u poslovima države i poduzeća; C) promjena potrošačkih navika — davanje garantiranog godišnjeg prihoda koji bi omogućio pojedincu normalnu potrošnju i ukinuo dilemu raditi ili gladovati, čime bi se postiglo više slobode pri izboru i samoodlučivanju; D) duševno-duhovni preporod — razvijanje novih orijentacija ekvivalentnih religioznim sistemima prošlosti radi transcendiranja ograničenih utilitarnih vrijednosti.

Frommovu »Revolucija nade« treba shvatiti onako kako je i pisana, naime, kao programsko djelo bez posebnih teorijskih pretenzija i kao prilog predizbornoj kampanji senatora Eugena McCarthyja. Jasno je da bi »jače« teze i argumenti mogli stvari, u čiju se službu djelo stavilo, samo štetiti. Svakako da analiza društva kojim dominira gigantska industrija i moćna tehnika može biti interesantna i jednom društvu kod kojeg takav razmah još nije prisutan, ali se donekle može očekivati. Moglo bi se reći da nam prevod knjige, deset godina nakon njenog objavljivanja, dolazi u pravo vrijeme. No, isto se tako smijemo nadati, da nam za deset godina to nebi više bilo potrebno.

Romano J. Krauth

Erich Fromm

MISIJA SIGMUNDA FREUDA,

Grafos, Beograd, 1978

Knjiga »Sigmund Freud's Mission. An Analysis of his Personality and Influence« objavljena je 1959. godine. Do tada su izvori za upoznavanje Freudovog života i rada bili uglavnom njegova »Autobiografija«, ili idealizirane biografije iz pera njegovih učeni-